

KOMMENTTEJA VANHEMMUUDEN TUTKIMISESTA JA ARVIOIMISESTA

Pekka Holm

pekka.holm@dialogic.fi

Seuraava tekstini perustuu pääosin subjektiivisiin kokemuksiini 30 vuoden ajalta, jolloin olen tavalla tai toisella toiminut lastensuojelussa ja lastenpsykiatriassa. Tarkoitukseni on haastaa lukijaa pohtimaan omia ajattelu- ja toimintatapojaan ja sitä, mihin kaikkeen ne kytkeytyvät.

Olen itse ollut jo pitkään kiinnostunut seuraavista kysymyksistä: a) ajattelenko ja toiminko niin, että asiakkaanani olevien lasten ja perheiden omat kyvyt elää omaa elämäänsä kasvavat ja vahvistuvat? b) entä kuulenko asiakkaitani niin, että he kokevat tullessa kuulluiksi, jolloin he pysyisivät oman elämänsä subjekteina eivätkä muuttuisi ”hoidon objekteiksi”? c) entä miten otan työssäni huomioon sen, miten tällä hetkellä yhteiskunnassamme keski- ja aliverrostit ymmärrämme ja elämme sitä, mikä on hyväksi lapsiperheessä?

Taustatarinoita

Suomihan on yhteiskunta, jossa lapsi ja hänen hyvinvointinsa eivät ”kuulu” vain vanhemmille, suvulle tai kylälle. Olemme viime vuosikymmenien saatossa lainsäädännöllisesti ja muutenkin sosiaalisesti normittaneet perhe-elämäämme niin, että yhteiskunta sekä erilaiset instituutiot (viranhaltijoidensa välityksellä) ovat omalta osaltaan määrittelemässä ja valvomassa sitä, mikä on lapsen terveen kasvun ja kehityksen kannalta **lapsen edun** mukaista. Todennäköisesti tähän liittyen viime vuosina on lastensuojelussa ja lastenpsykiatriassa koettu tarkoituksenmukaiseksi kehitellä erilaisia malleja vanhemmuuden tutkimiseksi tai arvioimiseksi. Tarkoituksenmukaisuutta on käsittäkseni perusteltu erityisesti juuri ”lapsen edulla” sekä sillä, että näin löydettäisiin asiakkaana olevalle lapselle/perheelle sopivia lastensuojelullisia toimenpiteitä tai lastenpsykiatrisia hoitomuotoja. Vanhemmuuden tutkimiseen ja arviointiin mielestäni edelleen liittyy oletus siitä, että lapsen kasvu ja kehitys ovat kuitenkin perustavanlaatuisesti ja ensisijaisesti sidoksissa (yhteiskunnan vastuun ja vallan kasvusta riippumatta) hänen vanhempiansa. Lastensuojelussa ja lastenpsykiatriassa osal-

listunkin usein keskusteluihin, joissa pohditaan ja arvioidaan vanhempien kyvykkyyttä olla ja toimia ”riittävän hyvinä vanhempina”.

Mitä tutkitaan ja arvioidaan?

Vanhemmuuden tutkiminen ja arvioiminen on haastavaa, koska käsittääkseni tutkimuskohdetta ei ole helppo määrällisesti mitata. Tutkimuskohteena vanhemmuutta on ilmeisen mutkikasta myös vakioda tai universaalisesti määritellä. Toki me asiantuntijat olemme laatineet erilaisia karttoja ja listoja siitä, mitä keskeisesti tulisi sisältyä vanhemmuuteen. Vaikka kulttuurissamme kaikki vanhemmat ovat jossain suhteessa samanlaisia, niin minusta meidän tulisi tiedostaa perheiden ainutkertaisuus sosiaalisten suhteiden verkostona, jolla on oma uniikki historiansa. Pohdinkin, että mitä kaikkea siitä seuraisi, jos yritämme automaattisesti mahduttaa asiakasperheemme tämän päivän keskivertotarinoihin vanhemmuudesta? Tilastotieteessä keskiarvo ei välttämättä kerro mitään kenestäkään yksittäisestä tutkitussa aineistossa olleesta, tässä tapauksessa, vanhemmasta.

Minusta vanhemmuus on suhde, joka todentuu vasta konkreettisesti elävässä suhteessa lapsen ja aikuisen kesken. Toki vanhemmuus on myös abstrakti käsite, joka on suhteessa sen hetken kulttuuriin. Ehkä isäni syntyessä 1930-luvulla vanhemmuutta tutkittiin ja pohdittiin paljon vähemmän kuin nykyään? Mitäs, jos olemmekin vasta liian vähän aikaa pohtineet yhdessä, mitä vanhemmuus on? Oma oletukseni on, että vanhemmuus on selkeästi kontekstuaalinen eli olen eri lailla vanhempi riippuen asiayhteydestä. Edelleen oletan, että vanhemmuuteen vaikuttaa myös lapsi eli se on vastavuoroinen suhde eikä näin ollen ole vain vanhempien määriteltävissä. Lisäksi vanhemmuutta tulisi kohdata ihmisten kokemuksena, joka on dialogisessa suhteessa hänen havaintoihinsa ja toimintaansa. Yksi ennakkoluuloistani onkin, että perheen aikuiset ja lapset elävät, riippumatta tutkijoiden käsityksistä, eniten omia kokemuksiaan vanhemmuudesta. Entä kuinka paljon ymmärrän vanhemmuuden samalla lailla kuin perheterapeutti-kollegani tai asiakkaani ja kuinka paljon erilaisilla? Entä kaipaavatko kaikki lapset samanlaista vanhemmuutta ja kuinka paljon lapset antavat samanlaisia tai erilaisia merkityksiä sekä toiveita tarvitsemalleen vanhemmuudelle?

Ensimmäinen askel meille ammatti-ihmisille voisi olla tunnistaa, että mistä ja miten puhumme, kun puhumme vanhemmuudesta sekä mitä siitä näin puhuen seuraa. Professori Jarl Wahlström jatkaisi edellistä virkettä mahdollisesti vielä kysymyksellä: ”Millä kaikilla

muilla tavoilla voisimme puhua vanhemmuudesta ja mitä niistä taasen seuraisi”? Muuten ikävimmillään voi käydä niin, että me tutkijat alamme ”hoitaa” sitä vanhemmuutta, joka on syntynyt meidän keskinäisissä keskusteluissa tai jonkun kollegamme mielessä. Kuinka paljon edellinen sitten korreloi sitä, mitä asiakkaanamme olevat vanhemmat itse elävät?

Mietin vielä, että kun itse pohdin ja puhun vanhemmuudesta niin kuinka paljon siihen vaikuttaa:

- a) oma henkilökohtainen kokemushistoriani, esim. lapsena ja isänä?
- b) ja erityisesti ns. ideaali-tarinani tai olenko koskaan muuten nähnyt sellaista vanhemmuutta, mistä puhun työssäni?
- c) entä se, että olen lastensuojelussa työskennellyt lastenpsykoterapeutti ja perheterapeutti?
- d) tai se, että elän nyt 2000-luvun Suomessa?

Miten tutkitaan ja arvioidaan?

Oman kokemukseni mukaan asiakasperheen olemiseen, toimintaan, kokemiseen ja merkitysten antoon vaikuttaa ratkaisevasti se, miten he konstruoivat tilanteen, missä ovat sekä erityisesti se, miten he kokevat meidät työntekijöinä. Itse en asiakkaana olisi kovinkaan innostunut tilanteesta, jossa **vain** vanhemmuuttani tutkittaisiin tai, jos kokisin työntekijät **vain** itseni tai vanhemmuuteni arvioijina.

Tulisiko meidän yhdessä perheen kanssa ymmärtää, että erilaisten mallien, videointien, tehtäväksi antojen jne. tarkoituksena on tuottaa ”materiaalia” yhteisen pohdiskelun ja keskustelun avuksi? Itse haluaisinkin erilaisten mallien oppimisen sijaan, vahvistaa meidän ammatti-ihmisten kyvykkyyttä dialogisesti, myötätuntoisesti ja rohkeasti keskustella sensitiivisistä asioista, kuten vanhemmuus. Tulisiko meidän kertoa paremmin asiakkaillemme, ettemme näe heidän sisäänsä, ja ettei kyse ole ”vanhemmuus-röntgenistä”, kuten yhdistyksemme puheenjohtaja Jan-Christer Wahlbeck eräässä koulutustilanteessa totesi, vaan yhteistyöstä. Yhteistyöstä, jonka tarkoituksena on auttaa perhettä elämään omaa elämäänsä ja vanhempia olemaan vanhempia lapsilleen riippumatta esim. siitä sijoitetaanko heidän lapsensa muualle asumaan vai ei.

Kuinka paljon sitten käytännössä vanhemmuuden tutkimis- tai arviointijaksolla otamme huomioon asiakkaidemme todellisuuden ja kokemushistorian? Kyselemmekö perheen aikuisilta, miten he ovat itse kokeneet lapsena vanhemmuutta, miten aikuisena odottaessaan lastaan, miten kun lapsi oli sylivauva, miten viime aikoina ja nyt, tai mitä he esimerkiksi toivoisivat ja pelkäisivät tulevaisuudessa omalta vanhemmuudeltaan?

Sovimmeko tutkimus- tai arviointijakson alussa, että saamme antaa palautetta perheelle heti, jos jokin heidän vanhemmuudessa tuntuu meistä sopivalta heidän lapselleen tai jos jokin mietityttää? Neuvottelemmeko perheen vanhempien kanssa, että erityisenä kiinnostuksen kohteena tutkimisessa ja arvioimisessa voisi olla suunta ja erot eli miten yhdessä ymmärrämme sen, onko heidän suhteensa lapsiinsa esim. vahvistumassa tai vaihtelee tilanteittain? Kerrommeko perheen jäsenille, että myös he voivat arvioida meidän ajatuksia ja kertoa mielipiteensä meidän pohdiskeluista?

Ketkä tutkivat ja arvioivat?

Mitäs, jos me ihmiset useimmiten havainnoimmekin maailmaa niin, että se sopii käsityksiimme maailmasta? Tällöin meidän tutkijoina ja arvioitsijoina tulisi huolella tiedostaa, että havainnot ja tulkinnat, joita teemme riippuvat tutkimusmenetelmistä ja -välineistä eli meistä. Tulisimmeko tulokseen, että viime kädessä ”tutkijan kaikki lausumat ovat hänen omia sanojaan”, kuten chileläinen Humberto Maturana on todennut? Pitäisikö silloin meidän kaikkien vanhemmuuden tutkijoiden ja arvioijien lausua vain omasta puolestamme sekä kontekstualisoida henkilökohtaiset käsityksemme? Jo Milanon työryhmä opetti meille perheterapeuteille, ettemme voi havainnoida tai toimia ulkopuolella asiakasperheemme vaan olemme osa perheen systeemiä. Oman ymmärryksen mukaan vanhemmuuden tutkimisessä tai arvioimisessa ei voi olla kyse objektiivisesta projektista. Subjektiivisuuden apuvälineeksi ehdotan neutraalisuutta, jolla tässä yhteydessä tarkoitan sitä, että me ammatti ihmiset tiedostamme omat käsityksemme omiksi. Sekä sitä, että pyrimme tunnistamaan, mitkä käsityksistämme vanhemmuudesta ovat olleet olemassa jo ennen tätä yhteistyösuhdetta ja mitkä käsityksistämme todella ovat kehkeytyneet tässä prosessissa juuri tämän perheen kanssa.

Kaikesta edellisestä tulee nyt mieleeni, että ehkä parasta olisikin, jos osaisimme olla perheelle avuksi niin, että vanhemmat itse arvioisivat ja tutkisivat omaa vanhemmuuttaan.

Edellinen ei tarkoita sitä, etteikö minun tutkijana tulisi kysyä ja keskustella omista käsityksistäni perheen kanssa. Mikäli esimerkiksi lastensuojelun asiakkaana olevan perheen vanhemmat eivät lähde arvioimaan itseään, niin voisinko päätellä siitä, että nyt on syytä olla huolissaan tämän perheen vanhemmuudesta? Tulisiko meidän ammatti-ihmisten siis arvioidakin enemmän sitä, että tutkivatko ja arvioivatko vanhemmat omaa vanhemmuuttaan ja miten, vai eivät ja miksi?

Entä miten asiakasperheen lapset ovat mukana tutkimassa ja arvioimassa vanhemmuutta perheessään? Kuinka paljon kuuntelemme lasten kokemuksia esimerkiksi siitä, missä suhteessa he ovat tyytyväisiä ja/tai tyytymättömiä vanhemmuuteen tai miten he kokevat menneisyyden ja tulevaisuuden tässä perheessä?

Vanhemmuuden tutkiminen ja arviointi tulisi mielestäni ymmärtää ja toteuttaa terapeuttisena yhteistyöprosessina. Kysymys: ”oletteko riittävän hyviä vanhempia vai ette” on tutkimusasetelmana mielestäni sellainen, että se vaatii tutkijoiden ja perheen yhteistyöltä luottamusta sekä arvostusta. Luottamuksen ja arvostuksen syntyminen em. kysymyksen yhteyteen voi kokemukseni mukaan joskus olla tosi ongelmallista jopa mahdotonta, ehkäpä juuri kysymyksen itsensä takia. Usein olen myös kuullut, että perheenjäsenet kokevat tutkimuksen vain heidän elämänsä puuttumisena.

Mitä tutkimuksen ja arvioinnin tuloksilla tehdään?

Eräs lähtökohtani on kollegaltani Helena Lounavaaralta kuulemani ajatus, että perhe ja vanhemmat eivät oikeastaan hyödy lainkaan tiedosta, jota eivät ole olleet itse tuottamassa ja ymmärtämässä. Itseäni pohdituttaa myös se, että kuvittelemmeko, että kun meillä ammatti-ihmisillä on ymmärrystä tai tietoa jonkin perheen vanhemmuudesta, niin sitten voisimme yksisuuntaisesti saada perheenjäsenet ajattelemaan ja toimimaan, kuten meistä heidän pitäisi? Usein olen kohdannut myös sitä, että perhe/vanhemmat ovat erimieltä tutkijoiden kanssa ”tuloksista”. Toisaalta itse olisin huolissani, mikäli perheen vanhemmat sanoisivat minulle: ”Vihdoinkin olemme löytäneet ihmisen, joka on ymmärtänyt vanhemmuutemme paremmin kuin me itse – tästä lähtien seuraamme aina ohjeitasi”. Mitä kaikkea muuten siitä seuraisi, jos ihmiset yhä enenevässä määrin alkaisivat elää sellaista todellisuutta, että me ammattiauttajina tietäisimme paremmin, miten heidän tulisi vanhempina olla ja toimia?

Mielestäni kaikki tutkimus ja arviointi kannattaisi toteuttaa alusta asti yhdessä sekä läpinäkyvästi, jotta se vahvistaisi lapsen, vanhempien ja perheen elämää. Tai vaihtoehtoisesti avoimuus ja yhdessä tutkiminen mahdollistaisi helpommin tuloksia, joiden avulla vanhemmat paremmin ymmärtäisivät, että heidän ajattelu- tai toimintatapansa tulisi muuttua tai lapsi olisi hyvä sijoittaa muualle asumaan, jolloin he saisivat ehkä enemmän olla sellaisia vanhempia kuin haluaisivat? Kontrolliinkaan perustuvasta arvioinnista ei liene apua kellekään ilman luottamusta yhteistyön hyödyllisyydestä? Tuloksilla, jotka lausuvat **vain** kyvyttömyydestä tai ongelmasta, ei mielestäni tehdä oikein mitään. Tuloksista tulisi ilmetä erityisesti tulevaisuuden mahdollisuudet, sillä erilaisten hoitojen ja toimenpiteiden tulisi kai perustua myös ennakkointiin? Norjalainen Tom Andersen korosti usein luennoillaan, että ”elävistä olennoista ei tule tehdä kuolleita kuvauksia”. Minusta meidän tulisikin kohdata vanhemmuus elävänä prosessina ja ymmärtää, että tutkimustulokset eivät vain kerro todellisuudesta vaan tekevät siitä sellaista. Ja jotta voisimme jatkossa hyödyntää vanhemmuuden arvioinnin tutkimustuloksia, tulisi ne ymmärtää yhteydessä havaittavissa oleviin sosiaalisiin tilanteisiin ja toimintaan. Pelkästään aikuisen sisäiseen maailmaan sijoitetut abstraktit merkitykset tai määrittelyt hänen vanhemmuudestaan, ovat mielestäni todella vaikeasti hyödynnettävissä. Toistan, että tutkimuskohde ei siis ole vanhempi vaan vanhemmuus, joka on aikuisen ja lapsen suhde.

Miksi siis tutkimme ja arvioimme vanhemmuutta?

Mitäs, jos me tutkimme ja arvioimme vanhemmuutta ensisijaisesti sittenkin vain itseämme tai instituutioitamme varten? Ehkä tilaajina ja tuloksien käyttäjinä olemmekin vain me ammatti-ihmiset? Joskus koen, että esim. lastensuojelusta tilataan vanhemmuuden arvioimista lastenpsykiatriasta, koska halutaan vain vahvistusta jo syntyneille omille käsityksille. Usein ajattelen myös, että erilaiset toimintamallit, kartat ja sapluunat vanhemmuuden tutkimiseen ja arviointiin ovat meitä ammatti-ihmisiä varten luotuja keinoja tehdä yhteistyötä perheen kanssa vaikeissa kysymyksissä, koska emme itse aina osaa olla suhteissa perheisiin ilman malleja?

Väitän, että perheen kannalta vanhemmuuden tutkiminen ja arvioiminen on mielekästä vain silloin, kun perhe kokee sen prosessina, jossa ollaan aidosti kiinnostuneita vanhempien ja heidän lastensa hyvinvoinnista.

Palaan lopuksi vielä kysymykseeni, millä tavalla vanhemmuudesta kannattaa puhua? Oma ehdotukseni on, että vanhemmuuden tutkimus ja arviointi muutettaisiin yhteistyöksi, jonka tavoitteena olisi yhdessä perheen kanssa ymmärtää: **"miten (ja mahdollisesti missä) lapsen olisi hyvä olla"**. Edellinen "otsikko" ei omilla ajatuksillani johda siihen, että yhteiskunta tai ammattiauttajat vähättelisivät vanhempien vastuuta, tai ettemme edelleen rohkeasti ottaisi puheeksi vanhempien toimintaa, joka keskivertokäsitystemme mukaan on vahingollista lapsen kasvulle tai kehitykselle. Voisiko olla, että em. otsikko ja konteksti tukisi paremmin perheen aikuisten halukkuutta arvioida omaa vanhemmuuttaan ja osuuttaan esim. lapsensa oireiluun kuin se, jos fokuksena olisivat he itse vanhempina? Helpottaisiko se myös meidän asiantuntijoiden tehtävää ohjata yhteistyötä ja prosessia, jos tavoite koettaisiin kaikkien mielessä tärkeäksi ja arvokkaaksi eikä mahdollisesti esimerkiksi syyllisten etsimiseksi? Voisiko uusi otsikko vaikuttaa lisäksi siihen, että kaikkien osallisten olisi helpompaa yhdessä nähdä realistisia mahdollisuuksia ja keinoja auttaa perhettä ja lasta. Vahvistuisiko edellisten myötä taas konkreettinen yhdessä tekeminen ja toiminta lapsen sekä perheen parhaaksi?

Tiedossamme olevia "keskivertotarinoita" vanhemmuudesta voisimme pääsääntöisesti hyödyntää siten, että auttaisimme tekemään joistakin vanhemmuuteen ja perheen elämään liittyvistä kysymyksistä ymmärrettävämpiä sekä avaisimme joihinkin ongelmallisina koettuihin asioihin erilaisia merkityksiä ja kohtaamistapoja. Unohtamatta kuitenkaan sitä, että joidenkin perheiden kohdalla edelleen joutuisimme ratkaisemaan (toivottavasti yhdessä vanhempien kanssa), millä muulla lailla tai missä muualla heidän lapsensa olisi hyvä olla.